

Bir Flaneur olarak Nahid Sırrı

Akın Atauz

Tayyare piyangocusu Nimet Abla, Mecidiyeköy' deki evine gidiyor, 1938.

15/04/2017

[İstanbul Yazıları] Nahid Sırrı Örik'in İstanbul'u

Bir edebiyatçı Örik. Yine de bu yazı, onu edebiyatçı kimliğiyle değil, kent üzerine düşünen ve yazan yanıyla anlatmayı amaçlıyor. Belki tam bir **“flaneur”** değil, Örik, belki de öyle. Özellikle bazı yazıları tam olarak bir **kent gezgini** olduğunu düşündürüyor.

Doğma büyüme İstanbullu ve bu kenti kesinlikle çok önemsiyor. Başka yerler de var, yazdıkları arasında, ama İstanbul üzerine çok daha fazla düşünmüş ve yazmış.

Nahit Sırrı Örik (1895- 1960)

Örik 'ten bahsetmeye başlayınca, düzgün akmayan bir şey var gibi. Bir türlü aşılammış bir çembere alınmış sanki, bir türlü kırılmamış bir çembere. 1920 ve 1930'ların İstanbul atmosferinde bir edebiyatçı olarak ancak gazetelerde ve dergilerde yazarak ve çeviri yaparak para kazanabilen biri; sanırım oldukça yoksul bir yaşamı var Örik'in. Üzerine kapanan çemberler bakımından, Sennur Sezer, 2015 yılında, çok duyarlı ve narin bir dille "insan ve toplum ilişkilerini gerçekçi ve yalın bir anlatımla kaleme alırken (..) eski yaşantının kalıntılarını, silinmekte olan töreleri ve insan tiplerini (...) işler." diyor. "Nahit Sırrı Örik'in yazarlık yaşamında geri planda kalışının sebeplerinden biri de, bu tür anlatılarındaki döneminin siyasal tercihiyle aykırı olan tarihe bağlılığıdır. Döneminin homofobisi ya da Nahit Sırrı'nın cinsel tercihleri de, onun ön plana çıkamayış nedenlerindendir." diye devam ediyor.

Örik'in modern dünyada yeri olmadığını söylemeye olanak yok, ancak "muhafazakar" bir tarafı olduğu da, kesin. Bununla birlikte, Örik'in

muhafazakarlığı gerçekten muhafaza etmeye yönelik. Yaşanmış olan geçmişe verdiği değerle ilgili. İçinde bulunduğu dönemde bu muhafazakarlık, “cumhuriyet düşmanlığı” gibi algılanıyor. Ancak tuhaf bir dilemma var: bugün kentlerin tarihi kesimlerinin, tarihi ve arkeolojik eserlerin korunması (muhafaza edilmesi) için uğraşanlar, nasıl en modern (ve “ilerici” ve “solcu”) kesimlerse, Örik de, Cumhuriyet’in kendisinden önceki dönemlere “modern” in buldozerinden baktığı dönemde, muhafazakar kamptaki bir modern diye düşünülebilir.

Açıkça görülüyor ki Örik, her bakımdan dışarıda bırakılmış biri. Sanki bu dışlanma, edebiyat çevrelerinde daha güçlü. Buna rağmen yılmamış ve yazmış. Sezer, “yazılarında ele almadığı, görüş bildirmediği konu hemen hemen yok gibidir. Resimden müzik eleştirisine, tiyatrodan sinemaya, müzelerden sergilere, müzayedelerden at yarışlarına, kahvelerden lokantalara, İstanbul’dan Kayseri’ye, yalılardan çarşılar, yangınlardan ulaşım, kedilerden çocuklara, Türk edebiyatından Batı edebiyatına...” diye devam ediyor.

Örik’i en çok incelemiş ve üzerinde yazı yazmış kişi, Bahriye Çeri. Yazdığı kitabın adı da **“Bir Cihan Kaynanası: Nahit Sırrı Örik”**. Ben Örik’in bir tek kitabını okuyabildim şimdiye kadar: **İstanbul Yazıları** ve bu kitabı kendisi yazmamış, kitap bir derleme. Kitabın derleyicisi de, yine Bahriye Çeri. Derlemeye giriş olarak yazdığı incelemede, onun üretkenliğini vurgulamaktan kaçınmamış: “Nahit Sırrı Örik çok yönlü ve çok üreten yazarlara verilebilecek en iyi örnektir. Yazı hayatına başladığı 1928’den, öldüğü 1960 senesine kadar, çok çeşitli dergi ve gazetelerde binlerce yazı kaleme almıştır.” “... (K)üçük ve dikkate değer ayrıntıların koleksiyonculuğunu yapmıştır adeta”.

Edebiyatçı Örik için bir şey söyleyebilmem olası değil, ama kenti gezen ve yazan Örik için söyleyebileceğim bazı şeyler var. Her şeyden önce Örik’in İstanbul gezileri, bir insanla/insanlarla, kent/İstanbul arasında, nasıl dostane/esirgeyen ve titizlenen bir bağ kurulabileceğini gösteriyor.

Gerçi sadece İstanbul için yazmamış, “gezip gördüğü Edirne, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Adapazarı, İzmit, Elmadağ, Bağlum, Gölbaşı, Haymana, Polatlı” gibi yerleri de yazmış ve bunları okumak, kim bilir ne kadar merak vericidir. Üç gezi kitabından söz ediliyor: Anadolu (1939), Bir Edirne Seyahatnamesi (1941) ve Kayseri-Kırşehir-Kastamonu (1955). Son kitap, 2000 yılında Arma yayınları tarafından yeniden basılmış. Çeri, **“bu üç kitabının dışında, pek çok gezi yazısı daha vardır”** diyor. Ayrıca şunu da ekliyor: *“gezi yazılarının yanında, hatta bunlardan önce (...) gezi edebiyatının esaslarını belirlemeye çalışmış, kendi yazdığı kitaplarda bunları uygulamıştır.”*

İstanbul yazılarını yazarken, elinde hiçbir şey yok Örik'in; ne güç ve iktidar, ne etkileyebilecek bir insan ya da makam, ne de para-pul gibi şeyler. Ama başka bir şey var ki o çok değerli: İstanbul'a karşı duyduğu içten ve derin ilgi ve bunu ifade edebilme, diğer insanlara bu düşünceleri/ kaygıyı aktarabilme-geçirebilme becerisi ve dili...

Nahid Sırrı'nın İstanbul Yazıları başlığıyla derlenen yazılar 1933-1957 yılları arasında, Tanin (çoğunluk), Son Telgraf, Varlık, Resimli Hayat, Yarım Ay, Milliyet, Büyük Doğu gazete ve dergilerinde yayınlanmış. Bunlardan en şaşırtıcısı, Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu dergisi. Ancak belki "muhafazakarlık" yeterli bir tercih nedeni olmuştur, Örik'in yazılarını yayınlamak için.

İstanbul Yazıları derlemesinde yer alan yazıların hepsi, kısa kısa yazılmış, gazete yazıları. Kısa yazabilmesi, yazmak zorunda olması, çok güç gelmiş olabilir Örik'e; ancak böyle yapması, yazılarını okunmasına ve aradan geçen yarım yüzyıl, hatta daha fazla zamandan beri okunabilir ve merak edilir bir nitelik kazanmasına da yardımcı olmuştur kuşkusuz. Bu gün bile merakla ve büyük bir tatla okunabilecek yazılar bunlar. Galiba asıl tuhaf olan, kentlerle ilgili bu tür yazıların artık yazılmaz/ dinmiş olması.

Oysa her zamankinden çok ihtiyacımız var bu tür yazılara. Kent artık çok daha fazla insanı ilgilendiriyor, nüfusun %85-90 civarında bir bölümü, kentlerde

yaşıyor artık. Üstelik teknolojiler o kadar hızlı değişiyor ki, yeni teknolojilerle yıkmak ve çok daha kar getirici yapılar dikmek, kentleri değişen teknolojinin uyardığı yeni isteklere uygun dönüştürmek, öylesine dizginlenemez bir boyutta ki, kentlere sahip çıkabilmek için kent üzerinde daha çok düşünmek, uğraş vermek gerekiyor. Daha çok tartışmak ve daha çok gündemde tutmak zorundayız, kentlerin kendilerine ait özelliklerini ve belleğin erozyonunu/ yitimini...

Bu nedenle Örik, hem her zamankinden daha güncel, hem de Örik gibi kent üzerine düşünen, kent için kaygı duyan, bellek yitimine direnen ve kentin nasıl daha iyi/ daha yaşanılabilir bir yer haline getirilebileceğine dair öneriler geliştiren çok daha fazla kentliye gereksinim var. Daha çok kent yazarı, daha çok kent düşünürü/ kuramcısı, daha çok kent direnişçisi ve daha çok uyarıcı gerek bize...

Yeniden İstanbul Yazıları' na dönecek olursak, buradaki yazıları Çeri, yaklaşık olarak şöyle sınıflandırıyor: Hatıra veya günlük/ gezi yazısı türündekiler, beşerî manzaralar ve öneriler. Gerçi, yazılar genellikle bu türlerden birine ait değil. Bir yazının içinde hem anıları, hem beşerî manzaraları bulabilirsiniz. Yine de yazıların genel karakterinin bu niteliklere uygun olduğu düşünülebilir. Bunlardan en ilginç olanı, Örik'in (bütün muhafazakarlığına rağmen) ha-bire yeni öneriler geliştiriyor olması.

Örik, bir şehirci gibi düşünüyor ve sanki Şehir Plancıları Odası'nın bir komisyonu gibi çalışıyor aklı. Bu nedenle sürekli yeni öneriler geliştiriyor ve aynı nedenle, hem muhafazakar hem modern bir hemşehri. Çeri, geliştirdiği öneriler için **"üç çeyrek asır geçmesine rağmen, son derece günceldirler"** diyor ve gereekten de öyle. İstanbul limanı için yer arıyor ve düşünüyor, asma köprü'nün yerini tartışıyor ("Sarayburnu ile Üsküdar arasındaki köprü, İstanbul ufukları için hiçbir yangının gideremeyeceği bir felaket olurdu") ve Haliç'teki köprülerin bile kaldırılmasını ve yerlerini ("şehirdeki demir ve beton medeniyetlerinin kaba eserlerini mümkün olduğu kadar gizleyerek") yer altı yoluna bırakması gerektiğini söylüyor. Oteller için yer ve nitelik üzerinde düşünüyor. Çırağan Sarayı'nın otele dönüşmesi gerektiğini söylerken, otelin kaç kat olabileceğini ve birinci katta ne tür faaliyetlerin yer alabileceğini bile, kafasında tasarlıyor.

Öneriler içinde en ilginç olanı, İstanbul Müzesi kurulmasıyla ilgili olanı (daha sonra 1995'te Tarih Vakfı da, Darphane'deki binalarda, İstanbul Müzesi Projesi ile uğraşmıştı). Şehrin imarını, gelişimini dikkatle izleyen yazılar, "merkezsiz şehir", "Göç mevsimi", kentin "hudutları" gibi sorunlara çözüm getirmeye çalışan yazılar var. Örik bunları yazarken, hiçbir gücü olmadığını, önerilerinin yöneldiği hiçbir kurum olmadığını/ olamayacağını biliyordu

elbet. Tıpkı şimdi, bizim de bildiğimiz gibi. Yine de, bunu biliyor olmak, onu düş kurmaktan ve yazmaktan alıkoymadı. Aynı bizim de şimdi benzer şeyleri yapabileceğimiz gibi...

Bütün bunlara rağmen, Örik'i bir flaneur yapan asıl yazılar, anı veya günlük/gezi yazısı türündeki yazılarla, "beşeri manzaralar" türündeki yazılarıdır. "Tarih bilgisini etkili bir araç olarak kullanmıştır", bu yazılarda. Çeri, bu konuda, **"tarihten, sanattan yardım ve ilham alarak, bugünkü medeniyetin eserleri, sorunları anlatılmıştır"** diyor."

Tünelin Beyoğlu kapısı, 1902

Birçok semti geziyor. Bunların kimisi belediye otobüsü ile (otobüsü ve duraklarını da anlatıyor) kimisi vapurla ve kimisi tünelle (bu arada, tüneldeki haremlük-selamlık zamandan kalma sarı perdeyi ve biraz dar olduğundan, erkeklerin gençlerinin ve hovardalarının görebilmesi için, içerideki hanımların perdeyi nasıl çektikleriyle ilgili anısını aktarıyor). Bu gezilerde sadece semtler değil (örneğin "Çöken bir semt"), geçmişte orada gerçekleşmiş bir olay ("Baltalimanı'nda bir müsamere hatırası") ya da bir yapı da ("Yıkılan bir anıt") söz konusu olabilir.

Tayyare piyangocusu Nimet Abla, Mecidiyeköy' deki evine gidiyor, 1938. Bunlar bir bakıma İstanbul'u başka bir zamanda, oldukça sakin ve el-etek çekilmiş, adeta boşalmış gibi olduğu bir dönemde düşünebilmemize yardımcı oluyor. Böylece bambaşka bir kent algılarınız adeta: **Mecidiyeköy**, "eski ve harap bir muhacir köyü" dür, metruk duran yangın yerleri, bomboş sahalar vardır şehrin içinde. "...(H)arbiye ile Taksim arasındaki kırlık yerler", "tamamıyla boş kırlarda Şişli isminde bir semtin hasıl oluşundan duyduğu hayret ...", "... (B)ir münasebet düşüp, 1947 Temmuz'unda ziyaret edilen Pendik kasabası" bunlar hep, bugünün İstanbul'unu tanıyanları için, ilginç bir bakma biçimi sağlayan gezilerdir. Hatta bazen, bu semtleri babası ile birlikte, çocukken ziyaret ettiği zamanları da hatırlar: Pendik'i anlatırken şöyle diyor: "Hiç Türk görülmüyor ve Türkçe işitilmiyordu. Sadece Rumca ve bir miktar Fransızca duyuluyordu. Kasabada müreffeh bir hayat sürüldüğü belli idi."

Ara Güler, Kapalıçarşı, 1967

Yine de en ilginç olanlar, bir gezi ile birlikte anlatılan, insan manzaralarının olduğu anılardır. Bunlar ya eski bir yalıya dairedir veya Boğaziçi'ne, ya da **Büyük Çarşı'ya (Kapalı Çarşı)**, Sahaflar çarşısına, eğer bunlardan hiç birisi değilse, Kurbağalıdere, Beykoz Çayırı, Göksu (Pierre Loti' nin üzerine "Nâşadlar" adında bir roman yazdığı semt), Paşabahçe, Emirgan, Eyüp veya Pendik, Yakacık, Anadolukavağı, Kaşıkadası gibi, henüz halk tarafından onaylanmamış yerler olabilir.

Bu yazıyı, bu "beşeri manzaralardan" birkaç tanesini doğrudan alıntılarla bitirmek, Örik'i tanıtmak için, en doğrusu olacak sanırım. O kadar canlı anlatılıyor ki, insan bir **Ara Güler** fotoğrafına baktığını düşünüyor bazen, bazen de, daha da derinlerdeki anlamları, sanki bir filmi izlerken olduğu gibi, akarlarken yakalayıyor...

Göksu Deresi, Guillaume Bergren
“Göksu İçin” yazısından (Tanin, 1945):

“... (H)er tarafa korkunç bir şekilde saldıran saz ve caz buraya el atmamışsa da, pazarları, bilhassa Musevi gençleri, ucuz olsun diye tıka-basa bindikleri kayıklar, derenin sığ yerlerinde mola vere vere ve tabii her mola verişte bağırılışa çağrılışa, dişili erkekli buraya üşüşür ve beraberlerinde getirdikleri akordeon nağmeleriyle saatlerce dans ederlermiş.”

Bir Kahvenin İlhamı yazısından (Tanin, 1946):

“Okuduğum levha, buranın erkek aşçılara mahsus bir kahve olduğunu bildiriyor ve içinde bir ikisi temiz pak kıyafetli ve kalem müdürü manzaralı, ötekiler daha mütevazı halli ve başları kasketli kimselerin, birkaç masada dörder kol iskambil oynadıkları görülüyordu. Saat üç kadar vardı ve kahvenin içi oldukça kalabalıktı.

“Erkek aşçısı... İstanbul’da vaktiyle konaklarda değil, konak yavrusu denen evlerde dahi, kadın aşçılar yemek pişirmez, hep erkek aşçılar bulunurdu ve bunlar, öğle yemeğini verir vermez, kendilerine mahsus kahvelerden birine

giderek, orada ikindiye kadar kalıp, ilk hazırlıkların evde cıraklar tarafından yapılması kaide icabı idi.”

Cami Avlusundan Geçerken yazısından (Son Telgraf, 1938):

“Şadırvanın etrafındaki tahta kerevetlerde konuşanlar, abdest alanlar, esanslarını koyduğu küçük çekmecenin üstüne kâğıt yayıp peynir ekmek yiyen adam ve nihayet yüzükoyun uzanmış, ağzı yarı açık, uzun saçları anlını kaplamış olduğu halde uyuyan delikanlı var. Ne rahat uyuyor. Pek müptezel bir mukayeseye müracaat ederek söyleyeceğim amma, muhakkak ki, ipek yataklarında zenginler bu kadar rahat uyuyamazlar.

“Ve avluyu çepeçevre ihata eden ve yüksekçe sütunlu kısımda eski siyah çarşafı üç kadın, çömelmiş, birbirleriyle sohbet dalmışlar. Gelen geçenle asla alakadar olmuyorlar.”

Küçüksu Çayırı, W. Pusser

Beykoz Çayırı'nda yazısından (Büyük Doğu, 1954):

“Galiba bir bayram, bir şenlik günleriydi ve Beykoz Çayırı uçsuz bucaksız, içinden yer yer dereler akan yemyeşil bir memleketti, öbek öbek toplanmış insanlara şurasında sazlar çalınıyor, burasında hokkabazlar marifet gösteriyor, ötesinde meddahlar hikâye anlatıyordu. Yüzlerce, hayır binlerce sarıklı, asker, sivil, ihtiyar, çocuk vardı ve rengarenk yeldirmeler, maşlahlar giyinmiş hanımlar kendilerine ayrılmış yerde saz dinliyor, hokkabaz seyrediyor, meddahlara hayran oluyorlardı. Sonra, akşam olunca, her tarafta

ışıklar, hanımların yeldirmeleri ve maşlahları gibi rengarenk, sarı, yeşil, pembe ve mor ışıklar neşreden fenerler yanıyordu.”

“İçlerine henüz kâgir kübik evleri sokulmamış mahallede bir yol dönemeci, eski İstanbul’un en sessiz semtlerindeki eski zaman evlerinin artık kalmamış, ebediyen uçup-gitmiş-şiiirini birden karşıma bir çıkarış çıkardı ki, kendimden geçer gibi oldum ve arkalarında hiçbir gölgenin kımıldanmadığı kafesli pencerelerden ne aradığımı, ne bekleyip böyle uzun uzun durduğumu sormaları endişesi aklıma gelmeden, bu adeta bir mucize ile buraya konmuş eski sokağın manzarasını doya doya, içime sindire sindire seyrettim.”

Kaynaklar

İnternet kaynakları (bunları Örik yazarak kolayca bulabilirsiniz)

Örik Nahid Sırrı (2011), İstanbul Yazıları (der) Bahriye Çeri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2-2, 12A. dizi-Sayı: 4

Akın Atauz